

1976

1956

כפר-קאסם

לזכור ולא לשכוח

לקורא,

20 שנה חלפו מאז אותו יום, ה-29 באוקטובר
1956, בו אירע טבח כפר-
קאסם.

20 שנה חלפו, אך הפצע טרם הגליד.

20 שנה חלפו, ויש עדיין השואלים: מי ומה
הצמיח את „כפר-קאסם”?

20 שנה חלפו, דור חדש נולד ומה הוא יודע
על „כפר-קאסם”?

20 שנה חלפו, ובלב מקננת השאלה: האם
„כפר-קאסם” עלולה להישנות?

את התשובות אולי תגלה בצרור התעודות המובאות
בחוברת זו.

הוועד היהודי-ערבי לציון יום הזכרון
ה-20 לטבח כפר-קאסם

אזרח ישראלי!

בעלי דעות שונות פונים אליך!
20 שנה עברו מאז טבח כפר-קאסם בו נפלו 49 קורבנות,
נשים, גברים וטף.

כל אדם בעל מצפון בישראל, הצופה לעתיד של שלום בין
שני העמים בארץ הזאת חייב לפעול שלא יישנה אסון כזה.
אנו החתומים מטה החלטנו לערוך פעולות לציון יום השנה
ה-20 לאסון ולהנצחת זכר החללים בכפר.
הזדעזענו לשמוע, כי על הכפר מאיימים צווי הפקעה שינשלו
את תושביו מרוב האדמות שנותרו לאחר ההפקעות הגדולות
בעבר.

החלטנו להקים ועד ציבורי ארצי של אישי-ציבור, יהודים
וערבים, לציון יום הזכרון ה-20 לטבח, באוקטובר השנה, על-ידי
הקמת גלעד, מועדון תרבות, קיום עצרת-זכרון בכפר, וכן
אסיפות-זכרון במקומות שונים בארץ; למימון פעולות אלו,
אנו מכריזים על מגבית ארצית.

במלאות 20 שנה לטבח כפר-קאסם נפעל יחדיו, יהודים
וערבים, למען שוויון זכויות לאומי ואזרחי לאוכלוסיה
הערבית בישראל, למען ביטול הפקעת הקרקעות, הסרת
האיבה ובניית עתיד של שלום ואחוזה בין שני העמים
במדינת ישראל.

סמיית אל-קאסם	אורי אבנרי
יבי	עו"ד מוחמד ח'אלד מצארוואה
עסאם אל-עבאסי	(יו"ר מ. מ. כפר קרע)
פרופ' קלמן אלטמן	פרופ' ע. א. סימון (חתן פרס ישראל)
סאלם ג'ובראן	מוחמד מוצטפה מחאמיד
ד"ר אבישי מרגלית	(יו"ר מ. מ. אום אל-פחם)
מחמוד חסין אגבריה (חבר	פרופ' חנן אופנהימר (חתן פרס ישראל)
מ. מ. אום אל-פחם)	עבד אל-חמיד אבו-עיטה
רפי לביא	(יו"ר מ. מ. טייבה)
מחמוד מוחמד קאסם (חבר	פרופ' ל. נ. פוזנר
מ. מ. אום אל-פחם)	ראשד צאלח סלים (יו"ר מ.מ. עבלין)
בועז עברון	ח"כ מאיר פעיל
תופיק יוסף עבד אל-רזאק	אסעד יוסף (יו"ר מ. מ. יפיע)
פרידה ילין-מור	יהושע סובול
גזי שביטה	תופיק זיאד (ראש עיריית נצרת)
פרופ' יצחק דנציגר (חתן פרס ישראל)	דני קרוון
ד"ר יהודה נאמן (ג'אד)	יוסף נסיב ח'יר (יו"ר מ. מ. פקיעין)
עלי אחמד עות'מאן (חבר הנהלת	פרופ' שאול פוגל
מ. מ. עבלין)	עו"ד יחיא ג'יוסי
יאיר גרבז	אורי ליפשיץ
עזמי נששבי	ח"כ תופיק טובי
פנחס עשת	פרופ' דניאל עמית
ד"ר הישאם אבו-רומי	זיאד ג'דבאן
ארטור גולדרייך	פרופ' גדעון גילת

ד"ר אנואר עוואד
 צפי קלורמן
 ד"ר רשיד סלים
 אליעזר פיילר
 עו"ד עבד אל-חפיו דראושה
 עוזי בורשטיין
 עו"ד ראיס ג'רג'ורה (סגן ראש
 עיריית נצרת)
 עו"ד עבד אל-רחמן אל-זועבי
 אבנר כץ
 הכומר רייאה אבו אל-עסל
 ד"ר דפנה סלונים
 עו"ד ואליד אחמד ח'ליליה
 רחל אבנרי
 עו"ד עוזי מוחמד שחאדה
 דוד הייטנר
 עו"ד חסן נצאר
 ד"ר רמי עמית
 אמיל חביבי
 צ'ארלי ביטון
 קרים חביב
 ח"כ מאיר וילנר
 נאיף סלים (חבר מ. מ. פקיעין)
 כוכבי שמש
 ג'מאל מוסא
 אמין קודחה
 יוסף שילוח
 חנא דלה
 מרים גבריאלי
 נימר מורקוס (חבר מ. מ. כפר-יאסיף)
 מנשה קדישמן
 יוסף שחאדה (חבר מ. מ. כפר-יאסיף)
 חיים גליקשטיין
 ריאד חנא
 בנימין גונן
 סלמאן פאדיל
 דורון גלעזר
 ד"ר אמיל תומא

עו"ד עדנאן עתאמלה
 ד"ר יניגה אלטמן
 חסן מחמוד (סגן יו"ר מ.מ. ריגה)
 בוקי שזורץ
 עו"ד מונעם ג'ורג'רה (סגן ראש
 עיריית נצרת)
 מיכל מנר
 אמין מוחמד עלי (חבר הנהלת
 עיריית נצרת)
 אברהם הפנר
 חוסין אבו אסעד (חבר מועצת
 עיריית נצרת)
 מוטי רוזן
 ואליד חאג'
 ד"ר רפאל ברקן (בנקלר)
 סמיר קעוואר
 מנדל דוד
 רמיז ג'ראיסי
 יוסי מגדלה
 ו. מ. ברזילי
 ד"ר מוחמד חסן בקרי
 יוסי אמיתי
 ד"ר ג'אבר דח'ללה
 ויקטור ציגלמן
 ד"ר חסאן אחמד חוסיין
 אלי קינן
 ד"ר סלים ג'ובראן
 שולי מינמר
 ד"ר נביל טנוס
 דן דרין
 ד"ר מחמוד סעד
 יוסף אלגזי
 ד"ר חליל נסרה
 אלי תבור
 ד"ר סלים מכולי
 עמוס קינן
 מיכאל קון
 עו"ד חביב אבו חלו
 עו"ד אברהם מלמד

קשר השתיקה

ב-29 באוקטובר 1956, נרצחו בכפר-קאסם 49 תושבים ערביים; נשים, גברים, זקנים וטף, בידי יחידה של משמר הגבול. (ועוד 2 נרצחו בכפרי המשולש).

דבר הרצח הועלם מידיעת הציבור בישראל, ימים רבים. צנזורה צבאית חמורה הופעלה למניעת כל פירסום על הפרשה, שהדיה הסתננו טיפין טיפין.

ב-20.11.1956, ביקרו חברי-הכנסת מאיר וילנר ותופיק טובי בכפר-קאסם וגבו עדויות. בעקבות ביקורם, פירסם חבר הכנסת תופיק טובי תזכיר, אותו הפיץ בין מאות אישים בישראל. להלן קטעים מהתזכיר:

התזכיר של ח"כ תופיק טובי

לכבוד

23.11.1956

א. נ.

ב-29.10.56 נרצחו בכפר-קאסם שליד פתח-תקוה ובכפרים אחרים במשולש 51 אזרחים ערביים (גברים, נשים וילדים) בדם קר על-ידי אנשי "משמר הגבול" הישראלי. 13 נפצעו קשה.

הידיעה על רצח המוני אכזרי זה של אזרחים חפים מפשע, שהגיעה טיפין טיפין ותוך איפול מצד השלטונות, זעזעה והחרידה עד עומק הנפש כל מי ששמע על הפשע המתועב הזה.

נוכח חומרת הפשע, ובנסיון לטשטש ולחפות על האחראיים העיקריים לו, פרסמה לשכת ראש הממשלה ב-11.11.56 (ז"א כשבועיים ימים אחרי בצוע הסבך) הודעה האומרת, כי ביום 29 באוקטובר 1956, כשהתגברה פעולת הפידאיון... (האמת היא כשהחלה פעולת ההתקפה על מצרים — ת.ט.), הוכרז עוצר בכמה כפרים שעל הגבול המזרחי, לשם שמירת חיי אנשי הכפר (!?) ושמירתו הוטל על גדוד של משמר הגבול, ותושבי הכפרים שמרו על העוצר שנקבע בין שעה 17.00 בערב עד שעה 06.00 בבוקר. בכפרים אחדים שבו כמה תושבים לביתם לאחר שעות העוצר ונפגעו על-ידי משמר הגבול. עם היוודע הדבר לראש הממשלה, מינה ביום 1.11.56 ועדת חקירה, בראשות השופט המחוזי בנימין זוהר כיו"ר, ראש עיריית חיפה מר אבא חושי ועו"ד א. חוטר-ישי. כחברים, והוטל עליהם לברר:

(א) נסיבות המאורעות בכפרים ביום 29 באוקטובר 1956;

(ב) מידת אחריותם של אנשי משמר הגבול, (קצינים, סמלים וטוראים),

ואם יש להעמידם לדין;

ג) הפיצויים שהממשלה חייבת לשלם למשפחות שסבלו עקב התנהגותם של אנשי משמר הגבול.

הוועדה שמעה עדותם של נציגי הכפרים, של משטרת הגבול ושל אנשי הצבא, לפי מסקנות הוועדה הועמדו למשפט צבאי מפקד הגדוד של משמר הגבול וכמה מפקדיו, אשר ביצעו פקודה בלתי חוקית. הממשלה החליטה לשלם מייד לכל משפחה שסבלה סכום של 1000 ל"י כמפרעה, והטילה על ועדת השופט זוהר לקבוע במהירות האפשרית סכום הפיצויים המגיעים לכל משפחה של הנפגעים, וסכום נוסף ישולם לפי קביעת הוועדה.

★ ★ ★

שורות סתמיות ומעורפלות אלה של הודעת לשכת ראש הממשלה מכוונות לטשטש מאורע מזעזע, מאורע אכזרי ביותר, אשר השלטונות בדרג הגבוה ביותר הם האחראיים העיקרים לו.

נוכח העובדה שהממשלה אוסרת איסור חמור על פרסום פרטי מאורע זה אשר אליו מתייחסת ההודעה, ונוכח הפעלתה של הצנזורה בצורה הקטלנית ביותר בכוונה להעלים מדעת הקהל את דבר הטבח הברברי, אני רואה חובה לעצמי להעביר לך במכתב זה את העובדות כמות שהן, שלמדתי לדעת אותן בעת ביקורי בכפר-קאסם ביום 20.11.56 יחד עם חבר הכנסת מאיר וילנר. להלן הנני מוסר את העובדות המדויקות, כפי שנמסרו ע"י תושבי הכפר, גם אלה שהיו עדים לטבח ושהיו קורבנותיהם (פצועים).

★ ★ ★

בקציר הדמים בכפר-קאסם היו 49 הרוגים ו-13 פצועים. בין ההרוגים 12 נשים ובנות, 10 נערים בני 14—17 ו-7 ילדים בני 13—8.

בין קורבנות הרצח היו אבות ואמהות יחד עם בניהם ובנותיהם. ספא עבדאללה סרסור, אם, בת 45 נרצחה יחד עם שני בניה ג'ומעה, בן 16 ועבדאללה, בן 14.

עותמאן עבד עיסא בן 30, נרצח יחד עם בנו פתחי, ילד בן 12 בדרכם חזרה עם עדרם לכפר.

זינב עבד א-רחמאן טאהא, אשה בת 45 נרצחה יחד עם בתה כקריה מחמוד טאהא בת 17.

להלן הרשימה המלאה של קורבנות הרצח ההמוני בכפר-קאסם:

1. שמות הנרצחים

1. ספא עבדאללה סרסור — אשה בת 45.
2. ג'ומעה מוחמד זאיד סרסור — נער בן 16, בנה של ספא סרסור.
3. עבדאללה זאיד סרסור — נער בן 14, בנה השני של ספא סרסור.
4. יוסף מוחמד איסמעיל סרסור — בן 45, אב ל-5 ילדים.
5. פאטמה דאוד סרסור — אשה בת 30, הרה בחודש ה-8, אם ל-6 ילדים.
6. מוחמד עלי סרסור — בן 35, אב ל-6 ילדים.
7. עטא יעקב סרסור — בן 26, אב ל-2 ילדים.
8. מחמוד ח'דר סרסור — בן 27, אב ל-6 ילדים.

9. מוחמד סלים סרסור — בן 17.
10. מחמוד עבד א־רזק סרסור — נער בן 16.
11. פאטמה סאלח סרסור — נערה בת 14.
12. זאגלולה אחמד עיסא — אשה בת 45.
13. עותמן עבד עיסא — בן 30.
14. פתחי עותמאן עיסא — ילד בן 12, בנו של עותמאן עבד עיסא, רועים שנהרגו בחזרם עם עדרם.
15. אברהים עבד־אל האדי עיסא — בן 27, הניח אשה ו־2 ילדים.
16. עבד סלים עיסא — בן 20, הניח אשה וילד, אחיו אסעד סלים עיסא נפצע קשה, מרגליו ועד חזהו נמצא בגבס.
17. גאזי מחמוד דרוויש עיסא — בן 20.
18. סאלח מוסטפה עיסא — בן 17.
19. פאטמה מוסטפה עיסא — בת 18, אחותו של סאלח עיסא.
20. ג'ומעה תופיק עיסא — בן 16.
21. עבדוללה אחמד עיסא — בן 15.
22. לוטפיה דאוד עיסא — נערה בת 13.
23. עבד מוחמד עיסא — נער בן 12.
24. טלאל שאקר עיסא — ילד בן 8.
25. עבדוללה סולימאן עיסא — זקן, סבא של טלאל שאקר עיסא, מת למחרת מזעזוע לאחר שנכדו נהרג ונפצעו קשה בנו; שאקר עבדאללה עיסא, אשת בנו רמסיה ובתם נורה.
26. סלים בדיר — בן 50, הניח אשה ו־6 ילדים, בנו עותמאן בן 17 פצוע קשה.
27. חלווה מוחמד בדיר — בת 60, סבתא זקנה.
28. פאטמה מחמוד בדיר — אשה בת 40.
29. עבד א־רחים סמיר בדיר — בן 25, הניח אשה ו־4 ילדים.
30. עבדוללה עבד־אל־גאפר בדיר — בת 17.
31. רשיקה פאיק בדיר — נערה בת 13.
32. אמנה קאסם טאהא — בת 50, אם ל־4 ילדים.
33. זינב עבד־רחמאן טאהא — בת 45.
34. בקריה מחמוד טאהא — נערה בת 17, בתה של זינב עבד־א־רחמן טאהא.
35. עלי עותמאן טאהא — בן 30, הניח אשה ו־8 ילדים.
36. ג'מאל סלים טאהא — נער בן 12.
37. אחמד מוחמד פריג' — בן 35, הניח אשה ו־4 ילדים.
38. מוסא דיאב פריג' — בן 18.
39. עלי נימר פריג' — נער בן 17.
40. עבד סלים פריג' — נער בן 14.
41. כמיסה אחמד עאמר — אשה בת 50, אם ל־7 ילדים.
42. סאלח מחמוד עאמר — בן 40, אב ל־3 ילדים.
43. סאלח סלאמה עאמר — בן 18.
44. אחמד ג'ודה עאמר — בן 17.

45. מחמוד עבד אל-גאפר — בן 35, הניח אשה ו-7 ילדים.
46. ריאד רג'א חמדאן — ילד בן 8.
47. מחמוד חביב — נהג מכונית-המשא שהובילה את הפועלות מכפר טייבה.
48. אשה מכפר ג'לג'וליה.
49. פועל בשם מוחמד מכפר-ברא, סמוך לכפר-קאסם.

2. שמות הפצועים והנפגעים

1. אסמעיל מחמוד בדיר — בן 40.
2. אסמעיל עיקאב בדיר — בן 18, נקטעה רגלו הימנית.
3. תופיק אל-חמוד בדיר — בן 25.
4. עותמאן סלים בדיר — בן 17, אביו בין ההרוגים.
5. עבד א-רחים סלים טאהא — בן 17.
6. עבד א-רחמאן יעקב סרסור — בן 16, אילם וחרש.
7. שאקר עבדוללה עיסא — כבן 40.
8. רמסיה עבדוללה עיסא — אשת שאקר.
9. נורה שאקר עיסא — בת 18, בת שאקר.
10. הנא סלימאן עאמר — בת 15.
11. אסעד סלים עיסא — בן 25, אחיו בין ההרוגים.
12. סאלח כליל עיסא — בן 18.
13. מחמוד מוחמד פריג' — בן 25.

ואם כי בכפר-קאסם הגיעה הברוטליות לשיא, הרי מעשי הזוועה לא צומצמו אך ורק לכפר-קאסם.

בכפר טירה, נרצח באותו יום פועל חקלאי שעובד כשומר בשדות, שחזר לכפרו מבלי שידע על הכרזת העוצר. שם הנרצח נימר עבד-אל-ג'אבר סולטאן, בן 60.

בכפר טייבה נרצח באותו יום נער 14, מחמוד עקל ג'אבר כשיצא קרוב לשעה 6 מביתו בשליחות אביו להביא משהו מבית שכן. נער בן 14 מהכפר בקה-אל-ג'רביה נעדר ולא ידוע על גורלו עד היום הזה.

זאת היא תמונת הזוועה אשר הממשלה מנסה בכל האמצעים שבידה למנוע את פרסומה, למנוע מהציבור לדעת את האמת על מה שהתרחש ב-29 באוקטובר 1956 בכפרי המשולש.

אני מוצא לנכון להביא עובדות מוזעזעות אלה לידיעת הציבור באמצעות מכתב זה לאחר שזרועות הממשלה השונות מנסות להשתיק ולטשטש את מעשי הזוועה.

הצנזורה החמורה אוסרת את פרסום העובדות בעתון. מסיעת המפלגה הקומוניסטית נמנעה הזכות הפרלמנטרית האלמנטארית להעלות פרשה זו על סדר יומה של הכנסת. כשחברת הכנסת אסתר וילנסקה — באחד הדיונים בכנסת, ביום שלישי שעבר 13.11.56 — התעכבה על הפרשה

הזאת, נשלל ממנה רשות הדיבור וכל מה שדיברה בנוגע לפרשת כפר-קאסם נמחק באופן שרירותי מהפרטיכל.

על כן, מתוך מילוי חובתי האנושית, חובתי כנבחר הציבור לכנסת: חובתי כלפי עם ישראל, כלפי המוני העם הערבי בישראל, כלפי תושבי כפר-קאסם, שביקשו להשמיע את זעקתם אל דעת הקהל, הנני שולח מכתב זה וקורא לכל אדם ישר ובעל מצפון לפעול נגד מעשה הרצח ולהרים את קולו נגד מדיניות הממשלה כלפי האוכלוסיה הערבית בארץ, מדיניות הדיכוי והממשל הצבאי, מדיניות המטפחת יחס הפקרות כלפי התושבים הערבים שנגדם הכל מותר.

הממשלה בהודעתה מנסה להסיר מעצמה את האחריות לטבח המתועב של עשרות אזרחים ערביים שלווים ולהטיל את האשמה רק על "מפקד הגדוד של משמר הגבול וכמה מפקדיו, אשר ביצעו פקודה לא חוקית". אין ספק שאת אנשי משמר הגבול האחראיים הישירים על ביצוע הפשע המתועב — יש להעמיד לדין בכל חומר הדין.

אולם לא רק מבצעי הפשע הישירים הם האשמים. האשמים העיקריים הם האחראים למדיניות הרדיפות כלפי האוכלוסיה הערבית, המנהלים את מדיניות הדיכוי הלאומי, מקיימים זה שמונה שנים רצופות את הממשל הצבאי האכזרי המתנהג כלפי האוכלוסיה הערבית כאל אוכלוסיה עוינת, חסרת זכויות, כאל אוכלוסיה שיש לרדוף אותה ולדכא אותה. מעשה הרצח המתועב בכפר-קאסם הוא פרי המדיניות הרשמית של הממשלה כלפי האוכלוסיה הערבית, הוא פרי ההפקרה המתמדת של זכויות האוכלוסיה הערבית ע"י השלטונות, הוא פרי החינוך השוביניסטי לגבי האוכלוסיה הערבית, אשר מטפחים אותו ראשי השלטון במדינה.

כל אדם ישר ובעל מצפון אינו יכול שלא להתקומם נגד הרצח המתועב של עשרות אזרחים ערביים שלווים בכפר-קאסם ע"י "שומרי החוק והסדר", ע"י נציגים רשמיים של השלטונות.

פשע זה אינו בגדר של "פגיעה במספר של אזרחים", כפי שהודעת הממשלה מגדירה אותו. זהו פשע המזכיר את זוועות הנאצים כלפי יהודים ועמים אחרים באירופה בימי מלחמת העולם השנייה, המזכיר את הכפר הצ'כוסלובקי לידיצה.

רצח המוני של אזרחים ערביים הוא איום חמור על כל האוכלוסיה הערבית בישראל החרדה לעתידה, לעצם קיומה.

פשע זה, הוא פשע כלפי כל העם בישראל. פשע זה אינו בגדר של עניין פנימי בלבד של ישראל, במצב של היום במזרח-התיכון פשע בכפר-קאסם הוא בגדר של שערוריה בינלאומית, הממיט אסון על היתסים היהודיים-ערביים במזרח-התיכון.

אנו קוראים לכל בעלי המצפון, לכל האנשים הישרים, לא לשבת בחיבוק ידיים נוכח הרצח המתועב בכפר-קאסם.

אני פונה אליך בקריאה להשמיע את מחאתך נגד הפשע המתועב. אם יצליחו מבצעי הפשע והאחראים לו להשתיק ולטשטש את מעשה הזוועה

הזה, הם רק יוסיפו חטא על פשע, הם יזיקו קודם כל לישראל, לעניין עתידה במזרח-התיכון.

אני תקווה שהאנשים הישרים, בעלי המצפון, שוחרי שוויון הזכויות, אחוות-העמים והשלום לא יתנו לקשר השתיקה להצליח ויאבקו בכל כוחם לעריכת חקירה ציבורית פומבית, לגילוי כל האחראים והאשמים והעמדתם לדין אזרחי פומבי, ומעל לכל יש לשים קץ למדיניות הממשלה כלפי התושבים הערביים, מדיניות ההפליה, הדיכוי, הממשל הצבאי ורמיסת החירויות הדמוקרטיות והזכויות האלמנטאריות של האזרח הערבי.

אני מצפה לפעולה מתאימה מצידך, ואודה לך, אם תודיעני על כך.

בכבוד רב,

תופיק טובי

חבר הכנסת

נתן אלתרמן / „דבר” — 7.12.1956

אחר שנתחוורו לך קמעה-קמעה פרטיו של אותו מעשה מחריד, אחר שנתגלו לך אפיו וממדיו וקמו חשופים כמו גלעד, שיונית כנגדו את הודעת הממשלה, ההודעה על „נפגעים”, ההודעה העמומה-החוורורית,

ולא ידעת אם אמנם אליו היא מתכוונת... כי תהום בין העובדות המבעיתות ובין ההד.

אחר שנתחוורו לך פרטיו של אותו מעשה מחריד, פרטיו שאין היד מורמת לספרם בכתב לא רק מטעמי צנזורה מצוה... ידעת: אין לכתוב על כל נושא אחר. לא מאמר ולא ספור ושיר. כי מסרבת העברית

לדלוג על נבלה שנעשתה בישראל. כך אופי הלשון הזאת. כזה טיבה. אומרים: „יהיה משפט — וסוף פסוק. הדין ידון ואת גזרו יפסוק”. אומרים: „נניח זאת לתהליך המשפטי. האם אין די בכך?” לא. אין זה כל וכל.

הדין הוא אלף-בית. מושכל ראשון. לא יתכן כי לא יעיר הפשע את החוק. אך גם לפני בית-דין וגם אחרי בית-דין עוד חסרה הפרשה עיקר גדול. לא תיתכן חברת אנוש, אשר מקרה כזה שנתחולל לתועבה לא יעורר בה את החלחלה והחמה. חמת צבור עם זעמם האנושי והפרטי של אנשים ושל נשים.

שכן בלעדי זאת אין המשפט כי אם תגובה מיכנית, טכנית, רובוטית! תגובה המתחוללת בשממה ובריקות ולא בקרב עם צלול הכרה ונכון חושים. ידענו גם הוגד לנו: מטה המשטרה חרד לשמוע פעלם של פקודיו (אף כי חובה לומר: עושי הפשע לא היו כפופים למרות-וירוסמכותו באותו ליל עוצר יהודי...)

ידענו גם הוגד לנו כי המטכ”ל זועזע ולא אחד בממשלה תפס ראשו בשתי כפות ידיו...

אך מאתנו, מהמון בית ישראל, גוזלים את זכות היסוד של הידיעה
ושל הדין.

שכן מיום המעשה ועד עתה נתון אותו הפרק לטיפול
של לחש סוד שאינו סוד כי כבר יצא הוא לשוטט בארצות חוץ,
שכן מאז ועד עתה אופף את זו הפרשה איפול
איפול לא-אנושי ולא-צודק ולא-נחוץ,
וזמרים וזמרות שרים את שיר-משמר-הגבול
וקול דמי נקיים חופר אפיק בו וערוץ.
וכך במקום הקו העז והברור אשר יפריד בין הציבור ובין פושעיו,
בין מלאכת המשמר ההכרחית ובין הופכי צלמה לצלם חרדות,
נפרשת סוכתה של השתיקה על כל וכל יחדיו
והוועדה אשר הוקמה לחקור היא הסודית, החשאית והאילמה שבוועדות.
זכך נהיה כולנו, בלי-משים ועל כרחנו, מאיש הרחוב ועד ראשי מטות ועד
שרים בממשלה,

כשותפים לאחריות-שמירת-סודו של מעשה דמים בל ישמע קולו,
וכך יוצא כי עם המתעתד להיות אור לגויים אינו מראה סימן של
התרגשות קלה

על זעזע שנעשתה בידי שוטרים שומרי-גבולו. ענין לבית הדין הוא, ותו לא.
לא תיתכן חברת אנוש, לא יתכן צבור בריהכרה
שלא יהום לעת מקרה כזה ולא ישאל (בלי הצטרפות למטיפי מוסר)
כיצד קרה מה שקרה ואיך יכול היה לקרות מה שקרה
ואיך ומה חייב הוא לעשות כדי שלא תקרה כזאת מחר.
לא תיתכן חברת אנוש אשר מקרה כזה לא יחרידנה כסיוט,
ולא ירעיד בה, לפחות במעט, כסאות של מפקחים ומפקדים ישירים וגם
לא-ישירים.

ולא ירעיש בה מושגים שנשתרשו ולא יזעיק מורי פקוד והדרכה
ולא יעיר בה את חשבון-הנפש והאחריות
וזאת מחוץ לעונש שיחול על ראש עושי התועבה האסורים.
לכן לא זו בלבד שאין לשמור את הדברים בסוד,
לא זו בלבד שאין לנעול דלתי משפט על זה הפשע ולדון בו
במלוחש ובמכוסה.

כי הדין צריך לחרוג ממסגרתו, כי יש לדון על כל באור מלא, מני
גורמי עראי ועד גורמי יסוד,
כי רק בדרך זו יוגד וייקבע כי אין לעם הזה יד באשם הזה.

אמנם — על סף המלחמה היה המעשה. על סף מסה גדולה וסער רב,
אך אם יש טעם לחשבון של „נסיבות“... כקטגור נושאת קולה
עת עברות!

על סף זירת קרבות היה המעשה. אכן. אבל בקצה זירת הקרב,
בפאתי דרום של הזירה הזאת קמים צוקיו של הר עשרת הדברות.

המשפט ובסֵק־הדין

הנאשמים ברצח כפר־קאסם הועמדו לדין, בפני בית־הדין הצבאי — מחוז שיפוט המרכז. בראש בית־הדין עמד כבוד השופט ד"ר בנימין הלוי. לדין הועמדו 11 נאשמים, ואלה הם:

1. רס"ן מלינקי שמואל; 2. סגן דהן גבריאל; 3. טר"ש עופר שלום;
4. טור. חרוש מחלוף; 5. טור. אברהם אליהו; 6. רב"ט עוליאל גבריאל;
7. טור. פחימה אלברט; 8. טור. נחמני אדמונד; 9. רב"ט עבדול רחמאן איסמעיל; 10. טור. סעדיה שעבן; 11. טור. סמניץ דניאל.

להלן קטעים מפסק־הדין שניתן ב־12 באוקטובר 1958 — (פסק־הדין פורסם במלואו ב־פסקים של בתי המשפט המחוזיים בישראל, כרך י"ז, תשי"ט, 1958—1959, בהוצאת הסתדרות עורכי הדין בישראל).
"בטרם נכנס בעובי הקורה של השאלות העובדתיות והמשפטיות המיוחדות העומדות להכרעה במשפט זה, נסקור כללית את השתלשלות המאורעות החשובים".

"בערך בשעה 13 באותו היום (29.10.56), הזמין אל"מ שדמי את רס"ן מלינקי למפקדתו ומסר לו את המשימות המוטלות על גדודו והוראות בנוגע לשיטת ביצוען. אחת המשימות שהוטלו על גדוד משמר הגבול היתה הטלת עוצר־בית בכפרים כפר־קאסם, כפר־ברה, ג'לג'וליה, טירה, טייבה, קלנסוה, ביר־אל־סיקה ואיבטן, בשעות החשכה. סוכם בין שני המפקדים כי שעות החשכה, לצורך תחולת העוצר, תיחשבנה משעה 17 עד 6 בבוקר.
"בהמשך דבריו הורה המח"ט (שדמי) למג"ד (מלינקי), כי העוצר יהיה חמור מאוד ויישמר הפעם ביד חזקה, לא על ידי מעצרים, אלא על ידי פתיחה באש. (ההדגשות של המלבה"ד). הוא הוסיף והסביר לו כי "מוטב הרוג אחד" (גירסה אחרת: "כמה ככה") מהסתבכות במעצרים. פרטים אחדים בהוראות המח"ט שנויים במחלוקת. לפי גירסתו של אל"מ שדמי, הוא חייב פתיחת אש רק במקרה של התפרעויות או הפרת עוצר המונית, ואילו לפי גירסת מלינקי היתה הוראת המח"ט לירות בכל מי שיעזוב את ביתו בשעת העוצר. שדמי מכחיש מכל וכל את טענתו של מלינקי כי הלה (המג"ד) שאל אותו מה יהא גורל אורח שיחזור מעבודתו אל הכפר, בלי לדעת על העוצר, והעלול להיתקל בכניסה לכפר בתשמועי משמר הגבול, וכי הוא (המח"ט) השיב לו: "אינני רוצה סנטימנטים", ו"אללה ירחמו" (אלוהים ירחם עליו)".

"עם סיום השיחה הצטרף קצין האג"ם החטיבתי רס"ן צבי מאיר, והמח"ט ביקש ממלינקי, מפני חוסר פנאי של מפקד החטיבה, לנסח בקיצור את תוכן הפקודה שניתנה לו ולהגיש את הנוסח לרס"ן מאיר כטיוטה לסעיף השיטה שייכלל בפקודת המבצע החטיבתית. הטיוטה שנוסחה ע"י מלינקי והוגשה לקצין האג"ם החטיבתי סמוך להתחלת העוצר, מכילה בסעיף "השיטה" את המלים הבאות:

„לא יורשה אף תושב לעזוב את ביתו בשעת העוצר, אשר יעזוב — יירה; לא יהיו מעצרים“.

„בערך בשעה 13.20 קיים רס"ן מלינקי במפקדתו קבוצת פקודות גדודית ... המג"ד הודיע לקצינים הנאספים על פתיחת המלחמה, על הכפפת הגדוד לחטיבת צה"ל ועל משימות הגדוד, הכוללות הטלת עוצר בכפרי המעוטים משעה 17.00 עד שעה 6.00, לאחר הודעה למוכתרים בשעה 16.30. אשר לשמירת העוצר הטעים המג"ד כי אסור לפגוע בתושבים היושבים בבתייהם לבטח, אבל כל מי שיימצא מחוץ לבית (גירסות אחרות: כל מי שייצא מן הבית, כל מפיר עוצר) יירה על מנת ליהרג. המג"ד הוסיף ואמר כי לא יהיו מעצרים, ושם בלילה יהיו כמה הרוגים (גירסה אחרת: רצוי שיהיו כמה הרוגים), יקל הדבר על שמירת העוצר בלילות הבאים. עם זאת אמר המג"ד שאינו רוצה רצח ושיש לשמור על כבוד החיל (משמר הגבול). את הפלוגות והמחלקות חילק מלינקי לשתי גזרות בהתאם לתוכנית קודמת, באופן שפלוגתו של ע.מ.מ. לוי, על מחלקותיה, תבצע את העוצר בגזרה הדרומית (כפר קאסם, כפר-ברה, ג'לג'וליה, טירה) ופלוגתו של ע.מ.מ. פרנקנטל — בגזרה הצפונית (טייבה, קלנסוה, בירא-לסיקה, איבטן“.

„בהמשך קבוצת הפקודות איפשר המג"ד שאלות. ע.מ.מ. פרנקנטל שאל: מה לעשות עם נפגעים (גרסה אחרת: פצועים)? מלינקי השיב, כי אין לטפל בהם (גרסה אחרת: אין לפנותם; עוד גרסה אחרת: לא יהיו פצועים). מ.ר. מנשם אריה, אחד ממפקדי המחלקות, שאל: מה בקשר לנשים וילדים? מלינקי השיב: בלי סנטימנטים. (גרסות אחרות: דינם כדין כולם, העוצר חל על כולם). מ.ר. מנשם הוסיף ושאל: מה עם החוזרים מהעבודה? כאן ניסה הסמג"ד, ע.מ.מ. אלכסנדרוני, להתערב, אך המג"ד השתיק אותו והשיב: דינם כדין כולם (לפי גרסה אחרת הוסיף המג"ד: „אללה ירחמו, כך אמר מפקד החטיבה“).

„בשעה 15 לערך ערך אל"מ שדמי במפקדת החטיבה קבוצת פקודות אחרונה, בה השתתפו מפקדי יחידות החטיבה, ובכללם רס"ן מלינקי. המח"ט חזר, בין היתר, על המדיניות כלפי האוכלוסייה הערבית, כפי שנמסרה לו על ידי אלוף הפיקוד (האלוף צבי צור). ... אז שאל סא"ל פקר, לאור מדיניות איסור הפגיעה בתושבים שנקבעה, כיצד יוכל חייל במארב לילה בקרבת הגבול, המצווה לפתוח באש על מי שלא יענה בסיסמה על קריאתו, להבדיל בין פדאין ובין תושב שיצא מאחד הבתים הבודדים בלי לדעת על מציאות צבא בסביבתו; על שאלה זו השיב אל"מ שדמי (ותשובה זו אינה שנויה במחלוקת): „אללה ירחמו“.

„סגן דהאן ערך, סמוך לתדריך הפלוגתי של סרן לוי ולפני צאת המחלקה למקום פעולתה, תדריך מחלקתי, בו הורה לחייליו כי תפקידם יהיה לבצע עוצר-בית בכפר-קאסם משעה 17 עד 6 בבוקר, כי עליהם לירות, על מנת להרוג, בכל אדם שייראה אחרי שעה 17 מחוץ לבית, בלי הבדל גברים, נשים, ילדים וחוזרים מחוץ לכפר, וכי לעומת זאת אסור להם להיכנס לבתים ולהרוג יושביהם; הוא

הוסיף והסביר לאנשיו כי פעולה אסורה מסוג זה (המתת אנשים בתוך הבתים) תהווה רצח, ואילו המתת אנשים מחוץ לבתים בשעת העוצר תהווה 'הריגה' כלומר פעולה חוקית של חייל במילוי תפקידו.

„בכפר-קאסם חילק המ.מ. סגן (מ.ר.) דהן גבריאלי, את מחלקתו לחוליות בנות 3 או 4 אנשים (כולל מפקד החוליה), המצויידים במקלעים או תת-מקלעים ורובים ... והטיל על מפקדי החוליות את האחריות לביצוע העוצר, ובכלל זה הסמכות למתן פקודות אש, בהתאם להוראותיו הקודמות שחזר עליהן.

חוליה בפיקודו של רב-שוטר עופר שלום (נאשם מס' 3), עם שני הטוראים הנאשמים מס' 4 ו-5 כשהיא מצויידת במקלע ברן ושני רובים, הוצבה במבוא המערבי של הכפר, במקום השולט על הכביש היחיד המוביל לכפר-קאסם.

חוליה בפיקודו של רב-שוטר עוליאל גבריאלי (נאשם מס' 6), עם שלושה טוראים (השוטר בורשטיין והנאשמים 7 ו-8), הוצבה במבוא המזרחי של הכפר, כשהיא מצויידת בבזוקה, עוזי, ברן ורובה. זמן מה אחרי התחלת העוצר — הזמן המדויק שנוי במחלוקת — הועברה חוליה זו מעמדתה במזרח הכפר, והנאשמים מס' 6—8 צורפו לחוליתו של עופר במבוא המערבי.

חוליות אחרות הוצבו בצפון הכפר, במרכזו ובדרומו. סגן דהן עצמו, עם 3 טוראים נאשמים מס' 9, 10, 11 ועם נהג הג'יפ, כשהם מצויידים בתת-מקלע עוזי, ברן ו-3 רובים, היוו חוליה ניידת, שסיירה בכפר וקישרה בין החוליות השונות.

העוצר בכפר-קאסם, שעל הטלתו הודע למוכתר הכפר סמוך לשעה 16.30, נכנס לתוקפו בשעה 17.00. בתוך שעת העוצר הראשונה (בין השעה 17 ו-18) נהרגו בכפר-קאסם 47 אזרחים ונפצעו קשה מספר אזרחים נוספים. ילד בן 6 (ענדאללה שאקר עיסא), נהרג במרכז הכפר; 3 אזרחים (... בכללם נער בן 15), נהרגו בצפון הכפר; 43 נהרגו במבוא המערבי.

משפט זה נסב על מותם של 43 האזרחים שנהרגו במבוא המערבי בלבד. מותם של ילד ושלושת האזרחים האחרים שנהרגו במרכז הכפר ובצפונו לא שימשו נושא למשפט הזה ומסיבות מותם לא התבררו די צרכן; 4 קורבנות אלה נכללו בכתב האישום בטעות והקטגור ביקש... לזכות את הנאשמים מאשמת רציחתם.

„43 האזרחים שנהרגו במבוא המערבי של הכפר היו תושבי הכפר (2) מהם תושבי כפרים סמוכים), שחזרו בין שעה 17 ו-18 מעבודתם מחוץ לכפר... רוב החוזרים לא ידעו על הכרזת העוצר. כמעט כל החוזרים באו בכביש הראשי. ברוב המקרים נתקלו החוזרים, בהגיעם לתחום הכפר, בחוליה של משמר הגבול, מפקד החוליה ובמקרה אחד מפקד המחלקה עצמו פקד עליהם לעמוד, ציווה על הנוסעים לרדת מכלי רכבם, זיחה אותם כללית כתושבי כפר-קאסם החוזרים מהעבודה, ואחרי-כן נתן פקודת אש; ומיד ניתכה על העומדים אש אוטומטית ואש רובים מטווח קצר. בכל

קבוצת חוזרים נהרגו חלק מהאנשים וחלק נפצעו, ורק מעטים נמלטו בלי פגיעה. אחוז ההרוגים בין החוזרים הלך וגדל; בקבוצה האחרונה, שהיתה מורכבת מ־14 נשים וילדות ו־4 גברים, נהרגו כולם חוץ מנערה אחת, שנפצעה קשה".

"בין 43 ההרוגים במבוא המערבי של הכפר היו 7 ילדים וילדות: ריאד בן 8, ג'מאל בן 11, פתחי בן 12, רשיקה בת 12, לוטפיה בת 12, פאטמה בת 14 וזהדיה בת 14, וכן 9 נשים צעירות וקשישות, אחת מהן חלוה בת 66". (עמ' 105).

"18 הניצולים שעלו על דוכן העדים, ובכללם פצועים, בעלי מום ושכולים עקב המאורעות הנדונים, מסרו עדות מפורטת רבת רושם, כל עד על חלק המאורעות שהוא חזה בו, וכל החלקים הצטרפו לתמונה גדולה ומזעזעת של טבח רצוף ושיטתי. הסנגורים המלומדים ... עשו כמיטב יכולתם למלא את חובתם המקצועית במשפט רצח והעבירו כל אחד מעדי הראיה הנ"ל באש צולבת של חקירה קפדנית, קשה וממושכת ביותר, אך בעיקר הדברים העלו חרס בידם. אחרי שמיעת כל העדויות ... אנו משוכנעים מעבר לכל ספק כי עיקר עדותם של עדי הראיה בני הכפר הוא אמת".

"המאורעות הנדונים, בהם נהרגו 43 אזרחים במבוא המערבי של הכפר, אירעו כולם על־יד פרשת הדרכים ("המזלג") השולטת על הכניסה לכפר ושעל ידה הוצבה מהתחלת העוצר חולייתו של עופר...

ראשוני החוזרים שעליהם נפתחה אש יריות במבוא המערבי של הכפר היו ארבעה פועלי מחצבות, שחזרו על גבי אופניים ממקומות עבודתם בסביבות פתחת־קווה וראש העין. זמן קצר אחרי התחלת העוצר, עברו ארבעת הפועלים בצוותא את המזלג כשהם מובילים את אופניהם בידיהם, ואחרי שהתקדמו כ־10–15 מטר בדרך בית־הספר, נפתחה עליהם מאחור או מצידם השמאלי אש מטווח קצר. שניים מתוך הארבעה, אחמד מוחמד פריג' ועלי עותמאן טהה, נהרגו על ידי היריות, אחד מחמוד מוחמד פריג', אחיו של ההרוג אחמד מוחמד פריג' נפצע בירכו ובזרועו, ואחד עבדאללה סמיר בדיר, הפיל עצמו ארצה בלי שייפגע, על מחמוד הפצוע נפלו אופניו וכיסו אותו, וכך שכב בלי לנוע במשך כל יתר תקריות הדמים שהתחוללו בסביבתו; לבסוף זחל לכרם זיתים ושכב תחת עץ זית עד אור הבוקר. על עבדאללה נפתחו יריות מחדש בהתגלגלו מהכביש הצידה, הוא נאנח והעמיד פני מת, ואחרי שתי התקריות הבאות שאירעו על ידו התחבא בתוך עדר עזים שרועיו נהרגו ונמלט עם העזים לכפר".

"ברור על כל פנים כי ארבעתם היו אזרחים שלווים, שהגיעו למקום מבעוד יום, לא נעצרו על־ידי חיילי משמר הגבול ולא נאסר עליהם להמשיך בדרכם לכפר, ובהתקדמם כמה צעדים בכביש, אופניהם בידיהם, בגלוי, בשקט ובמסיבות שלא היה בהן כדי להטיל בהם דופי או חשד כלשהו, הומטרו עליהם לפתע יריות מקרוב ושניים נהרגו. לשלישי, שנפל פצוע מתחת לאופניו, לא הוגשה כל עזרה ראשונה במשך הזמן הממושך ששכב במקום לעיני חיילי משמר הגבול".

„זמן קצר אחרי התקרית הנ"ל הגיעה למזלג עגלה בת שני גלגלים
הרתומה לפרד, ובה ישבו העד אסמעיל מחמוד בדיר (גבר בעל גוף כבן
50) ובתו הקטנה (בת 8), שחזרו מפתח-תקוה, על יד העגלה או מאחוריה
הלכו ברגל שני גברים שנשאו ירקות, אחד מהם תושב כפר-ברה, וכן העד
מוחמד עבדול רחים עיסה, נער בן 14. באותו הזמן הופיע סגן דהן
במכוניתו, ועמו חוליתו הניידת (הנאשמים מס' 9—11) והנהג חסכל יעקב,
בסיוור על יד המזלג. המ.מ. פקד על אנשי חוליתו לרדת מן המכונית, הם
ירדו עם נשקם (ברן ושני רובים), והמ.מ. ירד עם תת-מקלע עוזי בידו
ונגש לעגלה. דהן ציווה על אסמעיל לרדת מן העגלה ולעמוד יחד עם שני
הולכי הרגל המבוגרים בשורה אחת בשולי הכביש. על הנער מוחמד פקד
דהן לעלות על העגלה ושלח אותו יחד עם הילדה הבוכה לכפר, אסמעיל,
שראה בקרבת מקום את גופות הרוגי התקרית הקודמת וחש בכוונת הרצח
של דהן וחייליו, פנה אל דהן במלים: „דחילכום, למה אתם רוצים לירות
בנו?" דהן ענה לו: „שתוק!", נתן פקודת אש וירה בשלושת הגברים
צרור כדורים בעוזי שבידו. גם הנאשמים מס' 9—11 פתחו לפי פקודת
המ.מ. באש... שלושת הגברים שעמדו בשולי הכביש נפגעו ביריות
ונפלו. לפי עדותו של אסמעיל, שאנו מאמינים לו, נמשכו היריות עליהם
גם כאשר שכבו על האדמה. שניים מתוך השלושה, והם שני הולכי הרגל,
נושאי הירקות — גאזי מחמוד דרויש עיסה, מוחמד עבד סמחאן עאצי,
המכונה גם אבו סמאחה, תושב כפר-ברה — נהרגו. אסמעיל נפצע קשה
ע"י יריות מספר בשתי מתניו ובירך ונחשב ע"י אנשי משמר הגבול
כמת; בהצהרתו של דהן בפני הקצין הבודק הוא הודה, מתוך טעות ביחס
לאסמעיל: „הרגנו את שלושתם".

„חלקו הפעיל ותפקידו המכריע של הנאשם דהן בתקרית זאת הוכח
ע"י עדות הראיה של נהג מכוניתו, החייל חסכל יעקב, וע"י הודאתו של
דהן עצמו... כי שלושת הגברים הנ"ל „ניסו לברוח וצריך היה לירות
בהם" — אין לה על מה שתסמוך... אחרי שמיעת כל ההוכחות אין
לנו כל ספק כי אף אחד משלושת הגברים, שעליהם נפתחה אש היריות
ע"י דהן ולפי פקודתו, לא ניסה לברוח וכי לא היה כל דופי בהתנהגותם
של שלושת האזרחים הנ"ל. להיפך, כל המסיבות, כגון הכנותיו של דהן,
העמדת שלושת הגברים בשורה אחת והפרדתם מהנער והילדה, מצביעות
על כוונה תחילה של דהן להמית את שלושתם ע"י יריות. שלושת הגברים
הנ"ל היו אזרחים שלווים שצייתו לכל פקודותיו של דהן. הם עמדו בלתי
מזויינים מול חוליה של חיילים החמושים ברובים, ברן ועוזי. אסמעיל
התחנן על חייו וחיי חבריו ודהן השיב על תחינותיו בפקודת אש. קשה
לתאר מסיבות יותר קשות של רציחת חסרי ישע ע"י אלימים.
אנו קובעים כי הנאשם דהן רצח את שני האזרחים הנ"ל
בדם קר ובכוונה תחילה..."

„זמן קצר אחרי מעשה הרצח הזה חזרו רועה צאן ובנו — נער בן
12 — עם עדרם מן המרעה. הם התקרבו לדרך מסחה לא הרחק מן המזלג,
והעוזים עברו את הדרך והגיעו עד לדרך בית הספר. הרועה זרק אבנים

בעזים שהתרחקו, כדי לכוון אותן לדרך מסחה. 2—3 חיילים שעמדו על יד המזלג פתחו ביריות מטוח קצר על הרועה ובנו והרגום. שמות ההרגים — עותמן עבד עבדאללה עיסא, פתחי עותמן עבד עיסא. ... החיילים, שעמדו מעבר למזלג, ראו את הרועה ובנו ממרחק קטן מאד ובשום אופן לא יכלו לראות את עצמם נתקפים ע"י זריקת האבנים בעזים, מעשה רועים נהוג. הרועה ובנו נרצחו ע"י יריות מטוח קצר ללא כל הצדקה".

"הגיע לסביבת המזלג העד עומר מחמוד עודה, בן 57, חקלאי וסוחר, שבא במשאיתו מפתח-תקוה, העד ישב על יד הנהג, ובארגז המשאית נסעו בנו, שותפו (תושב כפר-ברה) ושני פועלים תושבי כפר-קאסם. בהתקרבו למזלג ראה העד שלושה חיילים הפותחים באש על מישוהו, ומיד הורה לנהגו לעצור את המכונית. אחד החיילים נגש למכונית ומבלי לשאול כל שאלות ציווה על הנהג לנסוע. הנהג המשיך בנסיעה בהתאם לפקודת החייל, ומיד אחרי שסובבו את המזלג נפתחה על המשאית אש יריות מאחור ע"י החיילים שעמדו על ידי המזלג. היריות נמשכו כשהמכונית התרחקה במהירות מהמקום. הנהג נבהל והוריד את המכונית מן הדרך, אך לבסוף חזר לכביש והגיע לביתו של עודה הנמצא מאחורי בית הספר. בפנותו אל ארגז המשאית מצא עודה את שותפו — מחמוד עבדול ג'אסר ריאן, איש כפר-ברה, כשהוא הרוג ע"י יריות. אין ספק שמחמוד נהרג ביריות החיילים שעמדו על יד המזלג".

"זמן קצר אחרי מכוניתו של עודה הגיעה למזלג עגלה בת 4 גלגלים הרתומה לפרד, ובה ישבו בעל העגלה — העד אסמעיל עאקב בדיר — שבא מפתח-תקוה, ובן-דודו — העד תופיק אברהים בדיר — שהצטרף אליו בדרך. על יד המזלג נעצרה העגלה ע"י חייל, שציווה על שני הנוסעים לרדת מן העגלה ולעמוד על ידה בכביש. החייל עמד על יד המזלג. ולא הרחק ממנו — לצד דרך בית הספר — שכבו שני חיילים נוספים עם נשקם. מיד אחרי העגלה התחילו להגיע למזלג חבורות חבורות של רוכבי אופנים, פועלים שחזרו לכפר-קאסם מעבודתם, כשפנסיהם דולקים. כל אחד מהם נצטווה ע"י החייל העומד לשים את אופניו על יד העגלה ולעמוד בשורה אחת עם נוסעי העגלה ויתר רוכבי האופנים. בסך הכל הועמדו בשורה על הכביש כ-13 איש. כשאחד מהם — המנוח סלים אחמד בשיר בדיר — עמד בקצה השורה, צעק החייל: "כלב, עמוד באמצע השורה!", והמנוח עבר לאמצע השורה.

"... כשלא נראו באופק פנסים של אופנים נוספים, שאל החייל הנ"ל את העומדים בשורה מאין הם, ותשובתם היתה כי כולם מכפר-קאסם. באותו רגע צעד החייל אחורנית, פקד על שני החיילים ששכבו באלכסון מול השורה (ושבידי אחד מהם היה ברק, כפי שיתברר להלן): "תקצור אותם!", ומיד ניתך מטר יריות על שורת העומדים. כולם נפלו, חוץ ממוסטפא ("ג'נג'י") הזריז, שברח וקפץ מעל לגדר. החיילים הוסיפו וירו באותם השוכבים שגילו סימני חיים, וכשכולם נראו מתים או גוססים פינו את הכביש מהגופות וריכזו אותן בערימות לצד הכביש. מ-13 העומדים על הכביש נהרגו

ששה וארבעה נפצעו קשה. ואלה שמות ההרוגים — מחמוד עבדול ראזק סרסור, עלי נימר מוחמד פריג', סאלח מוחמד אחמד עאמר, סלים אחמד בשיר בדיר, עבדאללה עבדול ג'אסר בדיר, עבד סלים סלאח עיסא.

„זמן קצר אחרי רצח רוכבי האופנים התקרבה למזלג משאית עם פנסים דולקים. 10—15 מטר לפני המזלג נעצרה המשאית ע"י חייל, שציווה על הנהג ו-18 נוסעיה לרדת מן המשאית ולעמוד בקבוצה אחת לצד שמאל (צפון) של הכביש, קדימה מן המשאית. אחרי שהחייל שאל את העומדים מאין הם ונענה כי הם מכפר-קאסם, נתן פקודה לשני חייליו ששכבו לצד הכביש, בין קבוצת הפועלים והמזלג, ושבידי אחד מהם היה ברק, והם פתחו באש על 19 העומדים. עשרה מהם נהרגו, והם — עטא יעקוב עבד סרסור, ריאד רג'א חמדאן דאוד, ג'מאל סלים מוחמד טהא, ג'מעה מוחמד עבד סרסור, מוסא דיאב עבד חמד פריג', עבד סלים מוחמד פריג', סאלח מוסטפא אחמד עיסא, עבדול רחים מוחמד אחמד בדיר, אחמד מוחמד ג'ודה עאמר, ג'מעה תופיק אחמד ג'ברין.

.... רג'א, מנהל עבודה בעוספיה, סיפר בעדותו כי בשעה 17 הופיע אצלו בנו הקטן ריאד, בלוויית הילד ג'מאל, בן השכן, והודיע לו שיש עוצר בכפר ושאמא מבקשת שיבוא מהר הביתה. רג'א השיג רשות לפועלי כפר-קאסם להפסיק מיד את העבודה, וכתריסר פועלים עלו על משאיתו של עטא, שהוביל כמה פועלי מחצבות וירקות מסביבת פתח-תקוה, ונסעו לכפר. 19 נוסעי המשאית הזאת, ובכללם הנהג, ידעו אמנם — בניגוד לרוב החוזרים האחרים — על העוצר שהוטל בכפר, אבל לא ראו בכך משום מניעה לחזור לכפר; אדרבה, פועלי עוספיה מיהרו לשוב הביתה בגלל העוצר, ורג'א אף שידל את הנהג, שטען שאין לו רשיון להסעת נוסעים במשאיתו, להסיע את כולם, בהיותו סבור כי נסיעה במכונית בטוחה בעת עוצר מהליכה ברגל. — אחרי שנעצרה המכונית ורג'א וחבריו ירדו, צעק בנו הקטן: „אבא, תוריד אותי!“ העד חזר ותוריד את בנו מארגז המשאית והילד הצטרף לקבוצת העומדים על יד הכביש. העד פנה אל החייל העומד מול הפועלים, כדי להראות לו תעודת זהות ולשאול אותו מדוע הוא עוצר את האנשים, אך בו ברגע נתן החייל פקודת אש וניתך מטר יריות על קבוצת העומדים. רג'א קפץ מאחורי המכונית ומעל לגדר צברים והתחבא מאחורי הגדר. כשהעד נפל מעבר לגדר, כוונו יריות הברק לגדר, ויתכן שע"י כך ניצל חלק מקבוצת הפועלים. ריאד, בנו של העד רג'א, בן 8, וחברו ג'מאל, בן 11, היו בין ההרוגים.

העד עיסא, ילד בן 13, היה בין העומדים בקבוצה כשנפתחה עליהם אש היריות; הוא נפל בלי להיפגע ואיבד את ההכרה. אחיו מוסא, שעמד באותה קבוצה, נהרג.

העד עבדול רחים, שגם הוא עמד באותה קבוצה, נפל מפחד בעת מטח היריות, אך באותו הזמן לא נפגע. אחר-כך ניגש אחד החיילים אל השוכבים וירה במי שנראה חי; העד נורה ברגלו ובידו בעת ששכב על האדמה.

גם העד ג'מאל עמד בקבוצה שנפתחה עליה אש היריות, אך לא נפגע

ולא נפל, אלא ברח אל המשאית שעמדה בקרבת מקום והתחבא מתחת לארגז, מעל לגלגל המילואים. העד סיפר כי שלושה מחבריו התחבאו מתחת למשאית, אך אחד החיילים גילה אותם וירה בהם. החיילים אספו את גוויות ההרוגים לערימה, הסיעו את המשאית מהכביש והעמידו אותה על יד הערימה".

"רצח נוסעי המשאית בוצע ע"י עופר וחוליתו לפי אותה שיטה של עצירת כלי הרכב, הורדת הנוסעים והעמדתם מול הברן והרובים, בירור זהותם הכללית של החוזרים ופתיחת אש עליהם, בה ביצעו אותם החיילים דקות מספר לפני כן בקרבת מקום את רצח רוכבי האופנים. עשרת הקרבנות הנוספים האלה, הכוללים שני ילדים בגיל רך, נרצחו ע"י הנאשמים מס' 3—5 בדם קר ובכוונה תחילה".

"זמן קצר אחרי רצח נוסעי המשאית והעמדתה לצד הכביש על יד ערימת המתים עצרו עופר וחוליתו, כ-10 מטרים מערבה ממקום עצירת המשאית הנ"ל (קרוב לנקודה 13 בתרשים ת/2), משאית אחרת שהיתה בדרכה לכפר. בתא המשאית, שנשאה מטען לבנים (בלוקים), ישבו הנהג ואדם שני. החיילים ציוו על שניהם לרדת, שאלו אותם מאין הם, ואחרי תשובתם כי הם מכפר-קאסם ירו בהם והרגום. שמות ההרוגים — מחמוד כדר ג'אבר סרסור, יוסף מוחמד אסמעיל סרסור".

"זמן מה אחרי המשאית הנ"ל הגיעה למקום משאית שלישית, ובה 4 גברים (כולל הנהג, איש טייבה) ו-14 נשים בנות כל הגילים (מגיל 12 עד 66), שחזרו לכפר-קאסם ממסיק זיתים בלוד. המשאית נסעה בכביש למזלג בלי להעצר, ואחד החיילים שנמצא עדיין בשטח התקרית הקודמת רץ אחריה וצעק: "עצור!". המשאית סבבה את המזלג ועברה לדרך בית-הספר, והחייל חצה את השטח בין שתי הדרכים, צעק "עצור, עצור!" ובאותו זמן קרא ל-2 או 3 חיילים אחרים, שחנו בשטח שבין שתי הדרכים, שיבואו אחריו; חיילים אלה הצטרפו אליו. המשאית נעצרה בדרך בית-הספר, בערך בין הנקודות 10 ו-14. החייל הראשון ציווה על הנהג והנוסעים לרדת, הנהג הציב סולם ליד ארגז המשאית ואמר לנשים: "אחיותי רדנה, תוציאו תעודות זהות, אחיותי!" הנשים, שהספיקו לראות בדרכן סביב המזלג גוויות של בני כפרן המוטלות לצדי הכביש, התחננו לפני החייל המפקד לחוס על חייהן. החייל לא שעה לא לתעודות ולא לתחינות, עמד על פקודתו שכולם ירדו מן המכונית, וכשכל 14 הנשים ו-4 הגברים עמדו על הארץ, נתן פקודת אש לחיילים הנ"ל שהגיעו למקום. החיילים פתחו באש על הקבוצה ולא נחו, עד ש-17 מתוך ה-18 נהרגו והנפש היחידה שנותרה בחיים — חנה סלימאן עאמר, בת 16 — נפצעה קשה בראשה וברגלה ונראתה כמתה. ואלה שמות ההרוגים: מחמוד מוחמד מפרווח — הנהג תושב טייבה, מוחמד דיאב עבד סרסור, מוחמד סלים כוּדֵר סרסור, עבדאללה מוחמד עבד סרסור, סאפה מוחמד עסעים סרסור, פאטמה סאלח אחמד סרסור, אמנה קאסם סעיד טהא, חמיסה פרג' מוחמד עאמר, זגלולה אחמד בשיר עיסא, חלווה מוחמד עודה בדיר, פאטמה דאוד חמד סרסור, רשיקה פאיק אברהם בדיר, זינב עבדול רחמאן אחמד טהא, פאטמה מחמוד

סלימאן בדיר, פאטמה מוסטפה מוחמד עיסא, לטפיה דאור מוחמד עיסא, זהדיה מחמוד אסמעיל טהא.

שתים מן הבנות ההרוגות (רשיקה ולטפיה) היו בנות 12, ושתים (פאטמה בת סאלח וזהדיה) בנות 14.

„בטבח זה בולט האחוז הגדול והבלתי רגיל של ההרוגים בקבוצת הנורים. בקבוצת נוסעי העגלה ורוכבי האופנים, שהועמדה בשורה אחת על הכביש ונורתה ע"י חולית החיילים שממולה בתנאי ראות יותר טובים (בשעה מוקדמת יותר), נהרגו 6 מתוך 13; בקבוצת נוסעי המשאית הראשונה נהרגו 10 מתוך 19. בקבוצה זו, שלא הועמדה בשורה אחת ושעליה נפתחה אש בחושך גמור, נהרגו 17 מתוך 18, והנפש האחת שלא נהרגה נפצעה קשה ונראתה כמתה. עובדות אלה מוכיחות בעליל כי נורו יריות נוספות באותם הקרבנות שלא נהרגו ע"י פתיחת האש הראשונה; לא יתכן כי בפתיחת אש בחושך על 18 העומדים על יד המכונית נהרגו 17 מהם ואחת נפצעה קשה.

.... אנו משוכנעים כי טבח ההרוגים וההרוגות הנ"ל היה כרוך בהריגה שיטתית של כל אחד מהקרבנות (איש, אשה או ילדה) שלא נהרג בפתיחת האש הכללית.

בהמשך פסק-הדין הטיל בית המשפט את האחריות לפרשת הטבח ההמוני בכפר-קאסם על אלוף-משנה יששכר שדמי, מפקד החטיבה, אליה צורף גדוד משמר הגבול שאנשיו ביצעו את הטבח.

א/מ יששכר שדמי לא היה בין הנאשמים שהובאו למשפט זה. בעת המשפט היה ב"שליחות-השתלמות" מטעם צה"ל בארצות-הברית.

פסה"ד קבע:

„העוצר על כפר-קאסם הוטל בפקודת אלוף-משנה י. שדמי ללא סמכות חוקית ולכן הוא היה בלתי-חוקי. כמו-כן היה אל"מ שדמי היוזם לשיטת היד החזקה בהטלת העוצר, תוך פתיחה באש לשם הריגת אזרחים ותוך הפרת המדיניות הכללית של צה"ל.

ביה"ד קובע בפסק-הדין, כי קצינים שונים פירשו בצורה שונה את פקודת הנאשם מס' 1, רס"ן מלינקי ורק כתוצאה מכך נמנע טבח בשאר שבעת הכפרים הערביים, בהם הוכרו אותו יום עוצר.

מדוע בוצע העוצר ביעילות בגזרה הצפונית ובגזרה הדרומית ללא קרבנות (פרט ל-1 — בטייבה), בניגוד לטבח בכפר-קאסם? — והוא משיב: הסיבה לכך היתה, כפי שהוכח, כי הקצינים שביצעו את העוצר במקור מות אלה לא הוציאו את ההוראות החמורות של המג"ד — מלינקי — לפועל. כדי לבצע או לצוות על חייליו לבצע פקודה, כי „כל מי שיימצא מחוץ לבית, כולל נשים, ילדים וחוזרים שאינם יודעים על העוצר, יירה על-מנת להיהרג" — דרושה מידה של אכזריות וקשיחות לב פלילית. אי חוקיות הפקודה הנדונה נראית לנו כה נעלה

מכל ספק, עד שהקדמנו להגדירה לעיל כ"פקודה בלתי-אנושית, בלתי-חוקית", בטרם נתנו כל הנמקה משפטית לכך — נאמר בפסה"ד, הממשיך: אין אדם, ובכלל זה איש צבא או משטרה, רשאי להרוג או לצוות להרוג אדם, אלא במקרים היוצאים מן הכלל המוגדרים בחוק (הכתוב והבלתי כתוב). אין שום חוק בעולם המרשה להרוג "מפירי עוצר" סתם, ואין צריך לומר חוזרים הנקלעים לשטח העוצר ללא כל כוונה להפירו. החוק מרשה לשומרי עוצר שהוטל כחוק, כמו לשומרי החוק בכלל, להשתמש במידת הכוח הדרושה כדי למנוע את הפרת החוק, כלומר — הפרת עוצר חוקי.

בהמשך פסה"ד קבע ביה"ד את חלקו ואחריותו של אלוף-משנה מפקד החטיבה י. שדמי בפרשה המזוועת. ביה"ד מגיע למסקנה, כי העוצר שהוכרז באזור הנדון וכל הבא בעקבותיו — היה בלתי-חוקי. "כל העובדות מצביעות על כך, כי עוצר זה הן בהולדתו, הן בביצועו, לא היה עוצר של המושל הצבאי, היינו עוצר לפי תקנה 124, אלא עוצר מטיב אחר לגמרי, מיוחד במינו — עוצר שעצם הטלתו וכל שיטת ביצועו נקבעו ע"י מפקד החטיבה לפי ראות עיניו, ללא זיקה לשום חוק. אין פלא כי עוצר ממין מיוחד זה היה כרוך גם בהוראות שימוש באש שהיו מנוגדות לכל חוק".

אשר להשקפותיו של אל"מ שדמי בדבר סמכותו "המלחמתית" להטיל עוצר על האוכלוסיה האזרחית של גזרתו, יש להטעים, כי אין שום מעשה תחיקה בישראל מעניק למפקד צבא בימי מלחמה סמכויות-יתר שאינן מפורשות בתקנות ההגנה האמורות, על אזרחי המדינה. אנו דוחים את ההשקפה המסוכנת, כאילו בתוך גבולות המדינה — ואין המדובר כאן ב"שטח כיבוש" או "שטח מוחזק" בידי הצבא מחוץ לגבולות המדינה — "היי האזרחים בשעת מלחמה באזור הם כפופים למפקד האזור באותה גזרה", כבלתי-חוקית.

נמצא, כי לא זו בלבד שהוראות הפתיחה באש של הפקודה הנדונה היו בלתי-חוקיות, אלא עצם חוקיותו של העוצר, שהוטל ב-29.10.56 על תושבי הכפרים הנדונים, מוטלת בספק.

מכל מקום — המשיך ביה"ד — ברצוננו להטעים, כי עוצר בית המוטל על תושבי מקום כלשהו כחוק — ומה גם אם הוא מוטל שלא כחוק — אינו מצדיק קיפוח חיי בני-אדם ללא צורך. פקודת עוצר, המכילה הוראה כללית לירות בבני אדם על-מנת להרגם, ללא הגבלה לאותם מקרים — היוצאים מן הכלל — בהם השימוש באמצעי קיצוני זה נחוץ באופן סביר לקיום העוצר, היא בלתי חוקית, ואינה אלא פקודת רצח.

לשאלה, האם היה רצח 43 האזרחים במבוא המערבי של כפר-קאסם תוצאה של פקודת מלינקי, קובע ביה"מ, כי הוכח כי 43 האזרחים במבוא המערבי של כפר-קאסם נהרגו ע"י דהן, עופר, ופיקודיהם על יסוד פקודתו של מלינקי וכתוצאה ממנה. דהן, שהשתתף בקבוצת הפקודות הגדודית, העביר את פקודת המג"ד לעופר ולייתר חיילי מחלקתו. על יסוד פקודת

המג"ד פתח דהן באש, וכן ציווה על אנשי חולייתו לפתוח באש, על אחת מקבוצות החוזרים על יסוד פקודת המג"ד, פקד דהן על עופר, בהציבו אותו עם חולייתו ליד המבוא המערבי של הכפר, לפתוח יחד עם חולייתו באש על כל אורח שיופיע בגזרתו; על יסוד פקודת המג"ד שלח דהן את עוליאל וחולייתו למבוא המערבי, כדי לעזור לעופר בביצוע הפקודה הנ"ל; על יסוד פקודותיו הנ"ל של דהן פתח עופר באש, וכן ציווה על חולייתו ועל חוליית עוליאל לפתוח באש, על קבוצות החוזרים בזו אחר זו, ובהתאם לפקודות האש של דהן ועופר פעלו גם יתר הנאשמים בהריגת החוזרים. לולא ניתנה פקודתו של מלינקי, כי כל מי שיימצא בזמן העוצר מחוץ לבית, כולל נשים, ילדים וחוזרים מחוץ לכפר, יירה על-מנת להיהרג — אף אחד מ-43 האזרחים הנ"ל לא היה נהרג. במובן פשוט זה הוכח הקשר הסיבתי בין פקודתו של מלינקי ומותם — רציחתם — של 43 האזרחים.

בנוגע לשאלה, אם מעשיהם הפליליים של דהן, עופר ופיקודיהם היו מכוונים לבצע את פקודת המג"ד, הרי לאור כל העדויות שהושמעו במשפט זה אין לנו ספק, כי דהן ועופר, וכן יתר הנאשמים שפעלו לפי פקודות האש שלהם במבוא המערבי של כפר-קאסם, אמנם התכוונו בהריגת החוזרים לבצע את פקודת המג"ד. לכאורה, לא היוותה הריגת 43 החוזרים, ובכללם נשים וילדים, אלא ביצוע מדויק ואכזרי של פקודת המג"ד, כפי שהושמעה בקבוצת הפקודות.

סוג הפשעים שבוצעו ע"י דהן ואנשיו זהה עם סוג הפשעים שנצטוו לבצע לפי פקודת המג"ד, היינו — רצח לפי סעיף 214(ב). לא יוכל להיות ספק בדבר, כי הריגת גברים, נשים וילדים, ובכללם חוזרים שאינם יודעים על העוצר, בדם קר, ללא סיבה זולת עצם הימצאם מחוץ לבית בזמן העוצר — מהווה רצח, וכי פקודה לעשות זאת — היא פקודה לבצע רצח. אין איפוא כל הבדל בין סוג הפשע המצווה וסוג הפשע המבוצע.

כיוון שזאת היתה הפקודה, נהפכת כל שאלת "המסיבות" השונות לעניין של "אופן ביצוע" גרידא. פקודת המג"ד לא קבעה את אופן הביצוע של צו ההריגה ומסיבות הפעלתו לא היו מוגבלות. בידי כל מפקד היה לבצע את צו ההריגה הכולל באופן שנראה לו "יעיל" להשגת המטרה, לירות "על-מנת להרוג". רצה — יפתח באש על חוזרים מרחוק, רצה — יתן להם להתקרב ויפתח באש מטוח קצר. עם זאת ברור, שפתיחת אש מקרוב תהיה בדרך כלל "יעילה" מפתיחת אש מרחוק, ופתיחת אש על קבוצת אנשים עומדים — "יעילה" מהנוסעת. מכאן, עצירת המכוניות והורדת נוסעיהן לפני פתיחת האש עליהם. עניין "היעילות" נובעת מפקודת המג"ד הבלתי-מוגבלת לירות בכל אדם, ללא יוצא מן הכלל "על-מנת להרוג". וכי יש הבדל מהותי לגבי פקודה בלתי מוגבלת זאת, בין הריגת אשה, כשהיא נוסעת, הולכת או עומדת? בין הריגת ילד במכונית או אחרי הורדתו ממנה? בין הריגת רוכב אופניים לפני או אחרי ירידתו מעל אופניו? בין הריגת רוכב אופניים בודד, בהתקרבו לחוליית החיילים עלייד "המזלג" עד כדי מרחק של מטר, לבין ריכוז כמה רוכבי אופניים,

המגיעים למזלג בזה-אחר-זה, ופתיחת אש על כולם בצוותא? בין פתיחת אש על אדם הנוסע עם בתו הקטנה בעגלה, לבין פתיחת אש על אותו אדם אחרי הפרדתו מבתו, הנשלחת לכפר, וצירופו לשני הולכי רגל? בין פתיחת אש על הולכי רגל שנצטוו לעמוד, ובין הריגת רועה ובנו הקטן המתנהלים לאיטם עם צאנם? עד כמה שיש כאן הבדלים משפטיים — פורמליים בין „מעמד“ הקרבנות השונים, מקצתם „חופשיים“ ומקצתם „עצירים“, אין הבדלים אלה נוגעים בעובדה היסודית, כי הקרבנות כולם היו חסרי ישע לחלוטין, שהריגתם בכל מצב שהוא מהווה רצח בדם קר, ללא צורך בטחוני וללא הצדקה חוקית כלשהי.

פסק-הדין המשיך ואמר בקשר לאשמתו של נאשם מס' 1, מלינקי, כי זה כלל לא חשב על פקודת שדמי, למרות שאחד הקצינים, אלכסנדרוני, הציע לו זאת ולמרות שהיתה לו לכך ההזדמנות בקבוצת הפקודות החטייתית, אותה ניהל א"מ שדמי.

מכל זה יוצא, כי מלינקי קיבל על עצמו את האחריות המלאה לפקודת הרצח שנתן, כי ידע את טיבה ומשמעותה המלאה ונמנע מכל מאמץ להמתקת רוע הגזרה.

אחרי שמיעת כל ההוכחות, אנו משוכנעים, כי מלינקי התכוון בפקודתו למה שציווה: כי העוצר יישמר לפי שיטה של יריה בכל אדם שיימצא מחוץ לבית, וכי לא יוצאו מכלל זה נשים וילדים, או חוזרים שיבואו מחוץ לכפר בלי לדעת על עוצר.

מסקנותינו — המשיך פסה"ד — מספיקות כדי להרשיע את מלינקי ב־43 מעשי הרצח הנדונים. קבענו, כי מעשי הרצח הנדונים היו בכל המסיבות, תוצאה מסתמית של ביצוע פקודתו של מלינקי על-ידי פיקודיו בכפר-קאסם.

קבענו לעיל, כי בעת מתן פקודתו היתה למלינקי הכוונה הכללית, כי פקודתו תוצא לפועל כפי שניתנה. „חפצו“ של מלינקי היה להביא ע"י שידולו להריגת אזרחים אחדים בכל כפר אבל גם הריגתם הסתמית היתה בגדר רצח. הוכח איפוא, כי בעת מתן פקודתו קיננה בלבו של מלינקי כוונת רצח.

בית-המשפט עבר לנתח בהמשך פסק-הדין את שאלת הצידוק, בהתאם לסעיף 19 של החוק, עליו הסתמכו הנאשמים בטענותיהם. צידוק זה קובע, כי „אדם לא ישא באחריות פלילית בצייתו לפקודה של רשות מוסמכת שהוא חייב על-פי החוק לציית לה, בלתי אם הפקודה היא בלתי-חוקית בעליל“. השאלות המתעוררות לגבי כל אחד מהנאשמים הן אם הם עשו את מעשיהם הפליליים בצייתם לפקודת מפקד מוסמך וכן אם הפקודה שהם צייתו לה היתה חוקית בעליל או בלתי-חוקית בעליל.

אשר לשאלה הראשונה קבע פסק-הדין, כי הפקודה על הטלת העוצר והריגת מפרייו, אשר הוצאה על-ידי מלינקי, מהווה את המעשה הפלילי של נאשם זה ושממשות הגנה לכאורה לנאשם השני סגן דהן. פקודת דהן מהווה את המעשה הפלילי שלו ומשמשת הגנה לכאורה לנאשם רב"ט

עופר. וכן הלאה. העובדה, כי הנאשמים עשו מה שעשו בצייתם לפקודת מפקדיהם אינה שנויה במחלוקת, ומשום כך קובע בית-המשפט, כי כל אחד מן הנאשמים ביצע או ציווה לבצע את מעשי הרצח בצייתו לפקודה. "מלינקי קיבל מאל"מ שדמי לא רק את המשימה של הטלת העוצר אלא גם את שיטת שמירת העוצר שנקבעה בפקודתו של שדמי בשיטת "היד החזקה" או "המדיניות התקיפה", שיטת שמירת עוצר על-ידי פתיחה באש וללא מעצרים".

בהמשך מסקנותיו קבע בית-המשפט, כי נוסח הפקודה שהוכן על-ידי מלינקי לפני מאורעות הדמים בכפר-קאסם כתמצית פקודתו של שדמי, משקף את הפקודה המקורית, כפי שהובנה על-ידי מלינקי בתום לב. נוסח זה, שהוצג בפני בית-המשפט, סותר את גירסת שדמי, כי "פקודתו חלה על התפרעויות או הפרת עוצר המוני בלבד".

בהמשך הדברים קבע בית-המשפט, כי "אל"מ שדמי הוא שיוזם ונתן, תוך מילוי המדיניות הכללית שנקבעה בדרג גבוה ממנו ושהועברה אליו בצורת פקודה מחייבת, את ההוראות הבלתי-חוקיות שקבעו פתיחת אש נגד אזרחים כאמצעי כללי לשמירת העוצר, בצייתו לפקודת מפקדו שדמי, העביר מלינקי את ההוראות האלה לפיקודיו".

בית-המשפט עבר לנתח את השאלה אם הפקודות שהנאשמים צייתו להן היו חוקיות או "בלתי-חוקיות בעליל". "הכלל הוא, כי חייל חייב בציות לפקודות מפקדו ופטור מאחריות פלילית לתוצאות הביצוע. יוצאת מכלל זה היא פקודה בלתי-חוקית בעליל, שדינה הפוך לכל דבר: חייל פטור מציות לה וחייב אחריות פלילית לתוצאות ביצועה", קובע פסק-הדין. איש צבא שמקבל פקודה מאת מפקד להרוג אדם חף מפשע או לרצוח ילדים שלא חטאו, הרי חוק המשמעת הצבאית מחייב אותו להפר את הפקודה המהווה איסור של החוק הפלילי. החוק הפלילי של המדינה, שתפקידו להגן על חיי אדם וחכויות האזרח ועל קיום המדינה עצמה, היה נעשה פלסתר בהיותו כפוף לכל פקודה שרירותית של כל מפקד. ביה"ד קבע, כי מלינקי ידע, כי פקודת שדמי היא בלתי-חוקית והיה עליו לסרב למלאה.

בהטילו את כל מלוא האחריות לפרשת כפר-קאסם על האל"מ שדמי, קבע בית-המשפט במפורש, כי פקודתו היתה בלתי-חוקית בעליל אפילו בתנאי מלחמה. הריגת כל אדם שיימצא בשעות העוצר מחוץ לבית לא היתה דרושה לשום צורך בטחוני. מלינקי בתורת מג"ד היה בקיא בענייני בטחון ולא יכול היה להניח באופן סביר, כי למח"ט היו טעמים לשיטת "היד החזקה" במחיר חיי אזרחים חפים מפשע.

בית-המשפט דחה את טענות הצידוק שטען סניגורו והחליט להרשיע אף אותו באשמת הרצח. מטעמים דומים של העדר צידוק לביצוע מעשי הרצח במבואות כפר-קאסם הואשמו גם יתר הנאשמים, חוץ משלושת הנאשמים האחרונים, השוטרים הצ'רקסים, עבדול רחמן איסמעיל וסעיד זכריה שעבאן, והשוטר דניאל סמניץ.

בניגוד להרשעת חבריהם בדין, החליט בית-המשפט, כי שלושה אלה יכולים ליהנות מן הספק של צידוק וזיכה אותם מכל אשמה.
גזר הדין פסק 17 שנות מאסר לנאשם מס' 1 רס"ן מלינקי, 15 שנות מאסר לנאשמים מס' 2 ו-3 דהן ועופר ו-7 שנות מאסר לשאר 5 הנאשמים.

אורי אבנרי ב„העולם הזה” / 15.10.1958

בית-הדין עשה את חשבון הדם –
על העם לעשות את חשבון הנפש

טרגדיה, פשע, אסון מדיני – ואזהרה

אללה ירחמו – אללה ירחם על נשמותיהם – שתי מלים ערביות אלה ריחפו השבוע על אולם בית-המשפט הצבאי בירושלים, כפי שריחפו באותו לילה נורא, לפני שנתיים, על סימטאות הכפר הערבי חסר-הישע במשולש. הטבח בכפר-קאסם היה נורא בממדיו. בכפר של אלפיים נפש, נרצחו 47 איש. היה זה כאילו נטבחו 8000 נפש בעיר כמו תל-אביב, או 50 אלף במדינה כולה.

אולם לא הממדים לבדם הפכו טבח זה למעשה-הזוועה. הפרטים הקטנים זיעזעו יותר אף מן המספרים הגדולים. הם העלו זכרונות איומים מימי הנאצים – קור-רחם, אדישותם, זילזולם המוחלט בערך חיי אדם. עצם העובדה שצעירים עבריים, צברים ובני חוץ-לארץ, מהם בוגרי בתי-ספר ישראליים, היו מסוגלים לבצע מעשה כזה בצורה כזאת, בא כהלם מחריד לרוב בני המדינה.

פסק-הדין תיאר במלים יבשות, בין השאר, קטע אחד מן התמונה הזאת: „עגלה בת שני גלגלים, הרתומה לפרד (הגיעה לפרשת-הדרכים בפתח הכפר). ובה ישבו העד איסמעיל מחמוד בדיר (50) ובתו הקטנה, בת השמונה, שחזרו מפתח-תקווה. על יד העגלה הלכו ברגל שני גברים, שנשאו ירקות, וכן נער בן 14.

„באותו הזמן הופיע סגן דהאן במכוניתו. הוא פקד על אנשי חוליתו לרדת מן המכונית. הם ירדו על נשקם, ברן ושני רובים, ודהאן ירד עם תת-מקלע עוזי בידו וניגש לעגלה.

„דהאן ציווה על איסמעיל לרדת מן העגלה ולעמוד ליד שני הולכי-הרגל המבוגרים, בשורה אחת בשולי הכביש. על הנער פקד לעלות על העגלה, ושלח אותו יחד עם הילדה הבוכה לכפר. איסמעיל, שראה בקרבת מקום את גופות הרוגי התקרית הקודמת וחש בכוונת הרצח של דהאן וחיליו, פנה אל דהאן במלים: דחילכום, למה אתם רוצים לירות בנו? „דהאן אמר לו: שתוק! נתן פקודת-אש וירה בשלושת הגברים צרור כדורים...”

דהאן היה הומאני, בהשוואה לכמה מפקדיו. אלה לא טרחו לסלק את הילדות והילדים. הם הרגו אותם לעיני אמהותיהם ואבותיהם.

אולם עצם המעמד שנערך השבוע בצריף הירושלמי, מתחת לדגל הלאומי, הוכיח את ההבדל היסודי בין ישראל לבין זוועות הנאצים. הפעם היה משפט. שנה תמימה ישבו השופטים והקשיבו לעדויות המזעזעות, שנה שלמה נוספת ישבו על המדוכה והסיקו את המסקנות. כאשר הודיע השבוע קול ישראל לעולם, בכל לשונותיו, על קביעת בית-המשפט, היתה זאת הפגנה מצפונית שהיה בה מהסרת חלק מן הכתם.

משפט זה לא נולד בנקל. למחרת הזוועה, גברו הקולות שדרשו להשתיק את הפרשה כולה, כפי שהושתקו אחרות, לעבור עליה לסדר היום. לא חסרו הנימוקים הרגילים, בעלי ההגיון השטחי, המושמעים בכל ארץ במצב כזה: שאין לתת לאוייב תחמושת לתעמולתו, שזה יערער את מוראל הלוחמים ויקעקע את יסודות המשמעת הצבאית.

נימוקים אלה לא עמדו מול לחץ דעת-הקהל הנאורה. זה היה ההבדל המכריע בין מדינת ישראל לבין משטר הזוועות בגרמניה. שם, תחת מגפו של המרצח, לא נמצא אף קומץ של אנשים אמיצים שיקומו במלוא שיעור קומתם ויתבעו את עלבון המצפון הלאומי ויסכנו את עצמם מול ההאשמות בבגידה לאומית כדי להציל את כבוד עמם. בישראל נמצא הקומץ הזה. המפלגות שתקו. העתונים קשרו קשר של שתיקה. אולם קומץ של אנשים אמיצים, בני מחנות שונים, הרימו ברגע המכריע את קולם ושרו את קשר השתיקה. שבועון זה, שנטל חלק במערכה באותם ימי-המשבר, מילא את חובתו.

כך נולד המשפט. פסק-הדין שנקרא השבוע בפי ד"ר בנימין הלוי, ימלא תפקיד לאומי חשוב. כי להבא ידע כל חייל בישראל את אשר לא ידעו הלוחמים במבואות כפר-קאסם: שיש גבול בין מילוי חובה לאומית לבין מעשה-זוועה, וכי שום יחס של משמעת אינו יכול להצדיק מילוי פקודה מתועבת. קביעה זו לבדה יש בה משום מיפנה היסטורי בגיבוש מוסר-המלחמה של ישראל.

כי מעבר לקביעה המשפטית הצרה, מזדקרות בעיות חמורות יותר, מקיפות יותר:

● מהי האווירה החינוכית שהולידה ואיפשרה ביטויים כמו "אללה ירחמו", ושנתנה למחלקה רגילה של לוחמים רגילים לחשוב כי רצח ילדים ונשים הוא מילוי נאמן של מדיניות לאומית?

● כיצד זה קרה שאיש מבין הלוחמים האלה — ולא שום לוחם אחר בישראל — לא קיבל בתקופת אימוניו אף לא שיעור אחד המסביר לו את עקרונות מוסר-המלחמה, את ההבדל בין לוחמים ובלתי-לוחמים, בין לוחם ושבו, בין רכוש אזרחי לבין שלל-מלחמה? איך זה קרה שלא רק הנאשמים, אלא גם עדים אחרים העידו בבטחון גמור כי היו ממלאים פקודה להריגת נשים וילדים כדבר המובן מאליו?

עד אשר אישר בית-המשפט המוסמך את קביעת העובדות של הטבח בכפר-קאסם, יכלו האישים האחראיים — הוגי-הדעות, המחנכים, הפוליטיקאים, אנשי-הדת והאלופים — להתעלם מן הבעיות האלה, לטעון כי מעולם

לא היו מעשי-זוועה במערכות ישראל. אחרי פסק-דין זה, המתאר פרשה שאינה יחידה במינה אם כי זכתה במקרה לפרסומת מיוחדת, לא תהיה התעמלות כזאת אפשרית. אם לא יוסקו המסקנות עתה, יהיה בכך משום אישור מראש על מעשים העלולים לקרות בעתיד.

הצעות רבות הוצעו לתיקון פגם לאומי זה מצד אנשים אשר עברם הקרבי נותן להם סמכות לחוות דעה. כך אפשר, בין השאר:

● לכלול בשבועת האמונים של צה"ל פסקה בה יתחייב הטירון במפורש לשמור על מוסר-המלחמה, להגן על הבלתי-לוחמים ושבויים ורכוש אוכלוסיה אוייבת.

● לכלול בתוכנית הלימודים של בתי-הספר לקצינים, למ"כים ולטי-רונים מערכי-שיעור מגובשים, שילמדו כיצד להגשים שבועה זו הלכה למעשה, יסמנו את גבולות הפקודה החוקית ואת אחריות הפרט במילוי פקודה בלתי-חוקית. רק בצורה זו תימנע התנגשות בין צרכי המשמעת הצבאית, לבין אחריות הפרט.

● להעניש גם עבירות קטנות על מוסר-המלחמה כדי ליצור תקדימים ולשמש אזהרה.

„אסיר עברי“ (משה כרמל)

ב„למרחב“ / 24.10.1958

„...לא נוכל להמנע משאול ולא נוכל להירתע מחקור, אם אמנם האחריות הסופית והעליונה רובצת על אל"מ שדמי ועליו בלבד. אלוף-משנה, המפקד על חטיבה בצבא ההגנה לישראל והמופקד על גזרת-פעולה, איננו פועל, סוף סוף, על דעת-עצמו, אלא נתון במסגרת של תוכניות, פקודות והנחיות, המעובדות אי-שם, ומומצאות לו על ידי סמכויות פיקודיות גבוהות יותר. מאחר והדברים נחשפו על ידי בית המשפט בפני הרבים, יבקש הציבור לדעת, ובצדק, מה היו הפקודות וההנחיות שנתנו לאל"מ שדמי על ידי הממונים עליו, אשר לפיהן פעל והוציא פקודות-משנה מפורטות יותר, בהתאם למסיבות שראה אותן ולשטח שבחן אותו, וכן ממי הוא קיבל את פקודותיו.

אם אמנם ימצא שפקודותיו של אל"מ שדמי, שניתנו, אם בכתב ואם בעל פה, היו סיבה להשתלשלות הטראגית — אין דרך אלא לשאול: ההיו פקודות אלה מנוגדות (ההדגשה במקור) לפקודות שקיבל או תואמות (ההדגשה במקור) אותן? אין מפלט מהצגה כזו של הבעיה, אם מבקשים לנהוג בצדק כלפי הנשפטים כולם, ולהתחקות עם זה אחר שורש-האסון, תוך מגמה למנוע אסונות בדומה לאלה בעתיד.

אל"מ י. שדמי נקנס ב-10 פרוטות (!?)

פסק-הדין של ד"ר בנימין הלוי לא הותיר ספק שגם את מפקדו של רס"ן מלינקי — אל"מ יששכר שדמי, יש להעמיד לדין בפני בית-דין צבאי מיוחד.

בלחץ התביעה הציבורית הוא הועמד לדין.
ב־26.2.1959 הורשע שדמי בחריגה מסמכות עד כדי סיכון חיים,
והטלת עוצר בלי סמכות חוקית ביום רצח כפר־קאסם. בית־הדין הטיל עליו
„עונש סימלי“ של נזיפה וקנס בסך 10 פרוטות.

בועז עברון / „נר“ — אוגוסט—אוקטובר 1959

„עכשיו אחרי שמידת הרחמים באה על סיפוקה, אחרי שהרוצחים
שוחררו או עומדים להשתחרר ואחרי שניתנו שילומים ושלמונים לקרובי
הנרצחים, הגיע הזמן לעשות קצת חשבון נפש, אם נשארה עוד נפש אחרי
כל החשבונות.

לא הרגשנו בדבר, אך במשך שלוש השנים האחרונות ומאז הפשע,
נמצאנו במבחן. ישרנו, אנושיותנו ואומץ לבנו הועמדו במבחן ולא עמדנו
בו...

הבה נמנה את האשמים הראשיים, את אלה שיומרותיהם למנהיגות רוח־
נית ולמוסריות חייבום ללחום ולא לחמו, ועתים אף נתנו את ידיהם לנבלה.
האשמה הראשונה היא העתונות. להוציא שנים־שלושה יוצאי דופן,
קשרה העתונות קשר של שתיקה וציעוף הדברים על הפשע. במקום לדבר
על רוצחים, דיברה על נתונים. במקום לדבר על הרצח והפשע בכפר־
קאסם, דיברו על „אסון“, על „חטא“, על „המקרה המעציב“. וכשדיברו על
קורבנות האסון כבר לא היה ברור אם הכוונה לנרצחים או לרוצחים.
וכשניתן פסק־הדין, החל גל של השמצה מעודנת, פחדנית, נגד השופט,
שפסק דינו, נקרע עתה כפיסת נייר. כך כוסה אותו יום פלצות בתילי־תילים
של מליצות התחמקות נאות. כל פעם שאתה נתקל במלים חסרות צבע,
ניטראליות ומסוייגות, דע לך שזוועה מסתתרת מאחוריהן.

אשמה שניה היא המנהיגות הדתית, הרבנות והגופים הדתיים בארץ.
אלה התובעים השפעה כדי „להשליט את המוסר היהודי“, את „רוחו של
ישראל סבא“, אלה שבספרים אותם הם מנפנפים כתוב „לא תרצח“, „מעשי
ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה“, ו„כל המאבד נפש אחת כאילו
איבד עולם מלא“ — שתקו באדישות גמורה. אף לא אישיות דתית אחת
קמה להציל את כבוד היהדות ולבטא הלם מוסרי וזעם על המשפט. האם
זה „המאור שביהדות“?...

אשמה שלישית היא המנהיגות האקדמאית. לקריאה לבחירות אזוריות
נמצאו עשרות חותמים אקדמאיים. אך מחוץ ל„משוגעים“ מעטים לא נמצא
כמעט פרופסור או מרצה שיצעק „רצח!“. כמובן, זה מאוד לא אכוספורדי,
לא אקדמי, לא יפה ולא מנומס לצעוק. אבל פרופסורים בסורבון שבתו
לאות מחאה על רציחות באלג'יריה, ואקדמאים אנגלים צעדו בהפגנות נגד
ניסויים גרעיניים וזעקו נגד רציחות בקניה...

אשמה רביעית היא המנהיגות הספרותית־אמנותית. אגודת הסופרים,
שתמיד ידעה „להתריע בכל עוז“ ו„לפנות אל מצפון העולם הנאור“,
שתקה, שותקת ותשתוק. עכשיו משהגיעו הדברים לביתה היא זריזה בעניני

שכר סופרים, ותק, חלוקת כסאות וכיבודים; אך כשנדרשת היא למלא תפקיד רוחני, כשצריכה לפעול כאגודת סופרים ולא כאיגוד מקצועי, כשצריכה היא להעזר פנים נגד הרשות ולתבוע את תביעתו הבלתי־מתפשרת של המצפון — פתאום אין היא קיימת...

ומה על המפלגות שישבו כל אותה עת בשלטון, בנפנפן בסיסמאות השלום, הצדק ואחוות העמים? היכן היו המהפכנים?..

והיכן היינו אנחנו, האזרחים הפשוטים, שריקוד השדים של "ההזר דעזעות" הציבורית והתקנת כל הזוועה בעונש כביכול עוררו את בוזנו ושאי־נפשנו, מדוע שתקנו?

אם אינך נלחם על המוסר שלך, אתה מקבל בעל כורחך את מוסרם של אלה המחפים על מעשי רצח במליצות דיפלומטיות. אתה מקבל מוסרם של הדמגוגים, של אנשי יחסי הציבור החלקלקים ונטולי העקרונות של פקידים בכירים חסרי שורשים — של כל אותה צמרת חדשה, המחוסרת כל ערכים ועקרונות, המעכירה את האוויר..."

הנידונים לאחר פסק־הדין

מיד לאחר מתן פסק־הדין בבית־הדין הצבאי המחוזי הוגש עליו ערעור לבית־הדין הצבאי העליון לערעורים. בית־דין זה מצא ב־4.4.1959 שהעונש שהוטל על הרוצחים היה "חמור" ביותר, והקל בעונשם. עונשו של מלינקי הופחת ל־14 שנות מאסר, של דהאן ל־10 שנים, של עופר ל־10 שנים, ושל 5 הטוראים ל־3 שנים.

הרמטכ"ל, רב־אלוף חיים לסקוב, העמיד את העונש של מלינקי על 10 שנים, של דהאן על 8 שנים, ושל עופר ל־7 שנים.

נשיא המדינה הקל אף הוא בעונשם של הרוצחים. הוא העניק חנינה חלקית למלינקי, והפחית את עונשם של האחרים ל־5 שנות מאסר. גם ועדת השיחרורים תרמה את תרומתה וציוותה להפחית שליש מעונשו של כל אחד מהנידונים, (האחרון בהם שוחרר בתחילת 1960 — כשלוש וחצי שנים לאחר ביצוע הטבח).

בספטמבר 1960 הודיעה עיריית רמלה כי היא מקבלת את גבריאל דהאן, לעבודה בתפקיד "ממונה על עניני הערבים" בעירייה.

אזרח ישראלי!

בעלי דעות שונות פונים אליך!

לוועד הציבורי היהודי-ערבי לציון יום הזכרון ה-20 לטבח
כפר-קאסם, הגיעו מכתבי ההזדהות מהאישים הבאים:

גרשון קניספל	פרופ' עמוס נתן
אחמד עיראקי	מוחמד ברנסי (סגן יו"ר המועצה
מילכה מנדיל	המקומית, טייבה)
ג'ורג' גרייב (חבר מועצת פועלי נצרת)	פרופ' צבי לם
דוד אשכנזי	ד"ר עפו אגבריה
זוהיר קאסם מגמסה	ד"ר חגית שלונסקי
שמואל שלום	עבד אל-ראוף כנענה (סגן יו"ר
מחמוד מוסא מחמוד	מ. מ. עראבה)
בנימין שניצר	צפירה יונתן
סאמי תלהמי	פיצל אבו-יונס (סגן יו"ר מ. מ. סכנין)
אירנה לוינהוף	יעקב אגאי
אחמד אסעד	כאלד מחמוד (חבר מ. מ. עראבה)
יהודית דביר	ד"ר יפתח סוכנבר
עו"ד סלים נור גרייב	בשארה מועמר
גינה אלפנדרי	סוניה אידלברג
עיסאם ח'טיב	ד"ר באסם תומא
לורה ברגר	רות לוביץ'
אליאס מוטבס	עבד אל-רחים איסמעיל (חבר
נסים ברכה	מ. מ. כפר-קאסם)
עבד אל-לטיף נאסר	מתי ודבורה ברן
שמואל מנדל	עו"ד אברהם אירשיד
אודט נימר (חברת מועצת פועלי נצרת)	יצחק לאור
הדסה זיסר	סלים אל-קאסם (חבר הוועה"פ
מוחמד עלי טהא	של ההסתדרות)
זלמן בירך	צבי שמעוני
רשרש פארס	עו"ד עבד אל-רחים אבו-ראס
חוסין מוכנה	נורה פלטינוביץ'
סמיח סבאג'	עזמי נאששבי
ד"ר חסן מתנה	ד"ר נעמי קיס
יאסין יאסין	מוחמד עאזם
אמין סמעאן	ד"ר משה פיביס
עו"ד האשם	חסאן בשארה
חסין סאלח עדאוי	אברהם רורליך
עומר עיסא ריאד	עו"ד חוסני עיראקי
כרים לביב חביב	יהודית בלוך
פרופ' הלמוט אפשטיין	עו"ד עבד אל-רחים ריאן
אברהמים אל-חאג'	ירון סחיש
רינה גליק	זכריה סרסור (מנהל בית-ספר,
סוהיל דיאב	כפר קאסם)
אדה טנדלר	ד"ר יהודה מלצר
ג'האד סעד	ד"ר עבד אל-רחים ג'בליה
תמר וולף	דבורה אלמגור
סובחי ספורי (חבר מועצת עיריית	עומר עספור
שפרעם)	דליה דרומי
עמוס לוין	טלאל ראבי (חבר מ. מ. ג'לג'וליה)
עו"ד האשם דלאשה	סאניפר סימינוביץ'
גליה ברפי	תופיק יוסף עבד אל-ראזק
מוחמד עבד אל-האדי (חבר מ. מ.	עופרה קמינר
איכסאל)	ואליד אל-חאג'

ג'האד עקל	דפנה קמינר
ראובן קמינר	פאדל נעמנה (סגן יו"ר מ. מ. עראבה)
עורבי עיראקי	אריה און
דפנה עמית	רמזי כורי (חבר מועצת עיריית עכו)
מוחמד שריידי	שרי חרמון
מיכאל דוידזון	מוחמד טהה
חנא חישובון (חבר מ. מ. כפר קנא)	מנחם קיש
חנה ליס	כמאל גטאס (חבר מ. מ. רמה)
עלי חרשש	רות לוין
קרלוס לוינהוף	עו"ד רפיק ג'ברין
מיכאל פלד	לי מוס
מוחמד נימר מלחם	מחמוד ג'ומעה (חבר מ. מ. טייבה)
ישעיה תומא שי"ק	שולה חנין
חנא אברהמים	מופיד סידאווי
בלבול הלה	משה בן-חורין
עבד אל-סלאם מנסרה	מחמוד אבו-שנב
שמואל קלדרון	יפה גביש
סאלח עבד אל-קאדר טהא	אחמד אבו-שנב (חבר מועצת פועלי עכו)
דני שטר	אליעזר בורכרד
עבד עאבדי	מוחמד סמחאן (חבר מ. מ. איקסאל)
ארי קרנמן	צבי ברייטשטיין
אברהמים מאלק	עסאם כורי
ששון אליהו	ד"ר א. גבהי
יוסף אסעד	אניסה דיב ג'ובראן
סעיד בדר	יעקב בלבול
ד"ר דרור אירגה	עבדאללה ג'ובראן
אחמד מוסטפה בקרי	עו"ד ס. א. טויק
יוסף סבאג'	מחמוד סעיד נעמנה (יו"ר מ. מ. עראבה)
יוסף עזיזה	אליהו גבאי
עבד כורי	מוחמד יוסף (סגן יו"ר מ. מ. עראבה)
מוחמד יוסף חסין	אליעזר נסים
עמאד זריק	עומר סעדי (חבר מ. מ. עראבה)
דאוד סעד עבד	מרדכי פרוינד
אכרם ספורי	

מודעה זו ראתה אור ב"הארץ" — 12.10.1976

ל ז כ ו ר ו ל א ל ש כ ו ח

הוועד הציבורי היהודי-ערבי
לציון יום הזכרון ה-20 לטבח כפר-קאסם

טכסי יום הזכרון לטבח כפר-קאסם

יום ששי 29.10.1976 / במסגרת טכסים

- ★ שעת הריכוז בכפר: 14.00.
- ★ טכס ההתייחדות בבית-הקברות והנחת זרים: 14.30.
- ★ טכס הסרת הלום מעל המצבה לזכר החללים: 15.00.
- ★ עצרת-עם יהודית-ערבית: 16.00.

תל-אביב — אוקטובר 1976 — דפוס ע.ר.ג.